

ULOGA I ZNAČAJ „MUSLIMANSKE BIBLIOTEKE MUHAMEDA BEKIRA KALAJDŽIĆA“

IMPORTANCE OF THE „MUSLIM LIBRARY MUHAMED BEKIR KALAJDŽIĆ“

Dr. Lamija Hadžiosmanović

Sažetak

Muhamed Bekir Kalajdžić (1892.-1963.) ubraja se u značajnije ličnosti na polju kulturnog života Mostara, pa i čitave Bosne. Bio je borac za emancipaciju i preporod muslimana u BiH. Sa ciljem da „narodu pruža za nj korisne knjige“ okupio je intelektualnu Bošnjačku elitu i osnovao Prvu muslimansku knjižaru i štampariju u Mostaru. To je u vrijeme masovnog iseljavanja Bošnjaka u Tursku bio značajan doprinos u spasavanju identiteta i tradicije tog naroda. Pokrenuo je prosvjetni list namijenjen muslimanima u BiH : „Biser“, te ediciju : „Muslimanska biblioteka“. Osnovna tema ovih publikacija bio je islam kao religija i civilizacijska tekovina, ali i djela iz lijepe književnosti, didaktike i udžbenici.

Ključne riječi: Muhamed Bekir Kalajdžić, preporod muslimana, časopis „Biser“, edicija: „Muslimanska biblioteka“

Summary:

Muhamed Bekir Kalajdžić (1892-1963) is one of the important persons in the field of cultural life of Mostar and entire Bosnia. He was a fighter for emancipation and revival of Muslims in Bosnia and Herzegovina. With the aim to „provide useful books to the people“, he gathered Bosniak intellectual elite and established a First Muslim Bookstore and Printing Office in Mostar. In the period of mass emigration of Muslims to Turkey, this was a significant contribution in saving identity and tradition of the people. He launched educational journal *Biser* and trade series Muslim Library. The main theme of these publications was Islam as a religion and civilization acquisition, but also works of literature, didactics and textbooks.

Keywords: Muhamed Bekir Kalajdžić, revival of Muslims, journal *Biser*, trade series Muslim Library *Muhamed Bekir Kalajdžić* (1892.-1963.), iako ima iza sebe izuzetno

vrijedno djelo, zaboravljen je i zapostavljen. Ustvari, ta snažna ličnost, po svojim kulturnim rezultatima, prvenstveno za Mostar, pa i za cijelu Bosnu, zaslužuje da mu se oda dostojno priznanje i da se često, u raznim prigodama, o njemu govori. Sigurno je da bi jedna evropska zemlja za nekog ko je iza sebe ostavio takvo jedno djelo, ne samo obilježavala godišnjicu njegovog rođenja i smrti, nego bi, u najmanju ruku, i neka značajnija institucija u Mostaru nosila njegovo ime. Moramo se zapitati, da li smo mi narod koji brzo zaboravlja ličnosti, koje su svojim predanim radom i realiziranim idejama obilježili ne samo svoje vrijeme, nego i utjecali i na ono koje dolazi.

Iako *Muhamed Bekir Kalajdžić* nije imao neko visoko formalno obrazovanje, jer je završio samo mekteb i ruždiju, a zatim se upisao u trgovačku školu, on je shvatio prelomni trenutak za Bošnjake. Njegov iskričav um mu je kazivao da bi se moglo dogoditi ono najgore da se Bošnjaci utope i pretope u druge, i tako izgube svoju samosvojnost i svoj identitet, jer je već počela polarizacija među njima. Obezglavljeni i nepriznati kao narod, počeli su se masovno seliti u Tursku i napuštati svoju domovinu Bosnu. Stoga je Kalajdžić okupio bošnjačku elitu grupu književnika i kulturnih radnika koji su u to vrijeme djelovali u Mostaru. Među njima spomenućemo samo nekoliko značajnih imena: *Hivzi Bjelevac, Husejin Đogo, Salih-beg Bakamović, Omer Balić, hadži Muhamed Behlilović, Hamdija Mulić, Nazif Resulović, Jusuf Tanović i mnogi drugi*. U dogovoru s njima, vođenom na više sastanaka, odlučeno je da se osnuje *Prva muslimanska knjižara i štamparija*, jedina muslimanska izdavačka kuća na bosanskohercegovačkim prostorima. Zamisao je ostvarena i dala i velike rezultate. Ova izdavačka kuća imala je za cilj «da narodu pruža za nj korisne knjige»¹.

Takav jedan poduhvat prihvaćen je sa oduševljenjem, što ne čudi, ako se zna da je Mostar u vrijeme osmanske vladavine na ovim prostorima bio nosilac kulturne, književne i filozofske misli. Po tome, mogao se nositi sa Sarajevom, a u nekim periodima imati i prednost nad njim.

Dovoljno se podsjetiti da je Mostar dao, između ostalih, pjesnika Zijaiju Hasana Čelebiju (umro 1584.), jednog od najvećih lirskih pjesnika na turskom jeziku, Derviš-pašu Bajezidagića (Mostar?-Budim 1603.), tesavvufskog pjesnika snažne poetske riječi i visokog državnika osmanske administracije, koji je ostavio i pjesmu o svom rodnom gradu, Derviš-pašinog savremenika Adliju Čelebiju (16.-17. st.), dosta plodnog pjesnika i može se s pravom reći hroničara svoga grada, hadži Derviša Žagrića (16.-17.st.), koji je pjevao nazire (paralele) na Derviš-pašine pjesme, Medžaziju Šaniju (Mostar ?-1610.), kojega bilježe i turske antologije, Hasana Hukmiju (16.-17. st.), izuzetnog pjesnika i carskog biografa, Mahmuda Damada (Mostar? Halep 1688.), pisca djela iz arapske sintakse, stilistike i metrike na arapskom jeziku, nezaobilaznog filozofa Mustafu Ejubovića Šejh Juju, kako navodi Hazim Šabanović «najmarkantniju ličnost i najplodnijeg pisca muslimanskog intelektualnog kruga i općenito kulturnog života Bosne na prelazu iz 17. u 18. stoljeće»², njegovog biografa i učenika Ibrahima Opijača i također autora Šejh Jujinog životopisa, Mustafu Huremiju, Ibrahima Opijača i mnoge druge. I tako je 1. juna 1812. godine objavljen prvi broj časopisa **Biser** «lista za širenje prosvjete među muslimanima u Bosni i Hercegovini». **Biser** je odista postao tribina «islamske prosvjete».

Istina, časopis je imao dugu, pa i dosta bogatu publicističku tradiciju, na koju se mogao osloniti, pa iz nje i dosta se okoristiti. Ali, da nekim slučajem Muhamed Bekir Kalajdžić nije pokrenuo ovo glasilo, sigurno bi, barem za izvjesno vrijeme, nastala praznina u publicističkom životu Bošnjaka. Treba naglasiti da pod pojmom «islamskog duha» **Biser** podrazumijeva i vjersko i nacionalno, pa iako propagira slogu i međusobno poštovanje među svim narodima, koji žive na ovom tlu, nastaje i traje na zasadama islama, nastojeći da Bošnjaci, prihvatajući evropsku pismenost, sačuvaju svoje biće. U **Biseru** je naglašeno: «neka se svak osjeća koje hoće narodnosti, samo neka je pravi muslim».

Kalajdžića ne zanima politika, pa je tako i **Biser** ostao izvan svih političkih tokova. Čak se šuti i o početku Prvog svjetskog rata. Ideja je jasno kazana već u ovim razmišljanjima: »Bože daj da Biser bude stjecištem kulturnog i prosvjetnog podizanja naših naroda, da bude jedna nit, koja će nas sve u jedno kolo združiti i podići na onaj stepen naše jakosti, kako bi za sva vremena osigurali sebi i svome potomstvu ljepšu i sigurniju budućnost».

Sredinom 1913. godine, Kalajdžić je pokrenuo i svoju drugu

ediciju «Muslimansku biblioteku». Namjera mu je bila da iz Behara preštampa značajnije tekstove, originalne ili prevedene s turskog, arapskog ili perzijskog jezika, religiozno-kulturnog obilježja, kojima bi se «okoristio naš millet, a naročito naša porodica»³. Također, namjera Biblioteke je bila da uvrsti nove radove, koji nisu mogli ući u «*Biser*»

Kada ostvarenje ove zamisli danas provjeravamo na podacima o fizionomiji «*Muslimanske biblioteke*», može se potvrditi da je Muhamed Bekir Kalajdžić sa svojim saradnicima ostvario ideju koju je imao. Istina, oni nisu spasili od zaborava priloge iz «*Behara*», nego su više proveli ideju o ulozi i funkciji pisane riječi. Ako uporedimo profil ove edicije, utvrdićemo da se gotovo nikako ne razlikuje od **Bisera**.

Iako edicija «*Prve muslimanske biblioteke*» nije bila brojna (objavljeno je oko osamdeset knjiga), ona je svojom aktivnošću na polju pisane riječi učinila dosta. Ne bi trebalo smetnuti s uma uvjete pod kojima je djelovala, kao ni vrijeme, koje joj nije bilo nimalo naklonjeno.

Kalajdžićeva akcija pada u doba nacionalno-političkog i kulturnog buđenja Bošnjaka. Sve ustanove ove vrste objavljivale su svoja izdanja na bosanskom, (srpskohrvatskom jeziku), na latinici i ćirilici, osim vjerske literature na arapskom ili arebici, odnosno pismu prilagođenom našoj jezičkoj i misaonoj konstrukciji. Treba napomenuti da ta pisma još uvijek narod nije bio prihvatio, pa ga je trebalo privući prikladnim, njemu bliskim temama. Sve više se osjeća potreba za zajedničkim djelovanjem i zajedničkom inicijativom, kada se osnivaju mnoga društva sa preporodilačkom namjenom. Recimo, «*Udruženje bosanskohercegovačke ilmije*» (1912.g.), «*Klub muslimanskih akademičara*» u Beču (1913.g.). To je i doba u kome se javljaju ultraliberalni reformatori islamskih ustanova, ali i oni koji su davali prednost naciji.

Kalajdžić i krug intelektualaca okupljen oko njega zauzimali su srednji put. Oni traže da ne dolazi do razdora među muslimanima, podržavajući misao bečkih studenata da treba izbjegavati «svako nacionalno prepiranje».

Emancipacija i preporod, za koje se zalažu Kalajdžić i njegovi saradnici, pa, u izvjesnom smislu, i istomišljenici, sadrži oznaku da ti naponi u svojoj suštini budu

«čisto muslimansko okupljanje, čiji je cilj islam, put prosvjeta, a oružje- znanje i naobrazba».

Oni se trude da se unese više razuma u dogmatiku, da se islamske ustanove kritički sučeljavaju sa naukom i novim

saznanjima, također tražeći da se razmišlja i piše o odnosima islam Evropa i da ljudi postanu svjesni višeg cilja, koji je, kao što se u *Biseru* navodi, «preči od naših privatnih probitaka i ličnih naklonosti.», u želji da se učvrsti misao islama u generacije koje dolaze. Islam «razboritosti, pravde, rada i napretka». U Muslimanskoj biblioteci česte su teme iz historije islama, ali i ideje «utjehe i pouzdanja u bolju budućnost».

Vrijeme u kome djeluje Kalajdžić je doba masovnog iseljavanja Bošnjaka u Tursku. Ali on i grupa oko njega, bili su izraziti protivnici iseljavanja, jer time slabi brojnost Bošnjaka. A u toj tuđoj zemlji neminovno će doći i do odnarođavanja i utapanja u druge, a time i gubljenja vlastitog identiteta.

Ako se traže korijeni cjelokupne orijentacije Kalajdžića i njegovih saradnika, odnosno istomišljenika, naći će se u vjersko-prosvjetnoj autonomiji, za koju su

se Bošnjaci, nakon velikih prepreka, izborili u prvoj deceniji dvadesetog stoljeća. Kalajdžićev program i njegovo djelovanje svakako su, ne samo podstaknute, nego i realizirane autonomijom. Sakib Korkut je već 1912. godine, naglašavao da je autonomija «*bedem osvješćivanja masa*» da sačuvaju svoj identitet i svoju duhovnost.

Ideja o osnivanju «*Matice muslimanske*» bila je dobro razrađena. Proglas koji je istovremeno značio i poziv, objavljen je u *Biseru* 1. marta 1918. godine, Ova institucija trebalo je da podstakne religiozno-moralni i ekonomski preporod Bošnjaka. Nažalost, ovo nije ostvareno, jer historijske okolnosti i odnos prema ovom narodu to nisu dozvoljavali.

Knjige, koje su objavljene u ediciji «*Muslimanske biblioteke*» iako pretežno govore o islamu i kao religiji i kao civilizacijskoj tekovini, islamskoj moralki i naravno panislamizmu, ipak mnogim naslovima pokazuju širinu i toleranciju, jer nailazimo i na udžbeničku literaturu, pripovijetke, romane, iako su mnoge sadržajem vezane za islam.

Tu su i priče iz života Božijeg poslanika Muhammeda s.a.v. U ovoj ediciji je, u relativno velikom broju, zastupljena i pripovjedna, kao i prijevodna literatura, uglavnom s turskog

BROJ 1.

„BISER“ izlazi dva puta mjesečno

Cijena je lista za gjake, muallime i talebu u Bosni i Hercegovini god. K 3.—, dok za ostale K 6.—, a za sve ostale zemlje 10 fr.—naka.

BISER

LIST ZA ŠIRENJE PROSVJETE MEĐU MU-SLIMANIMA U BOSNI I HERCEGOVINI.

GODINA I.

Za oglašavanje plaća se prvi put za cijelu stranu 40, za pola 20, za osminu 6, a za šestnaestinu 4 kruna. Sli-jedeću uvrštenja uz popust. Za prijevode oglašavanja iz jed-noga jezika u drugi računa se 8 kruna po stranici.

Pojedini brojevi 30 helera. Rukopisi se ne vraćaju.

Neplaćena se pisma ne primaju.

Sve što se tiče administracije i uredništva lista, treba slati na adresu: „BISER“, Mostar (Hercegovina).

---

1. Juna 1912.

M O S T A R

15. Redžeba 1330.

Vlasnik, izdavač i nakladnik: MUHAMED-BEKIR KALAJDŽIĆ.

Uredništvo: Redakcioni odbor.

Riječ-dvije o pokrenuću „Bisera“.

Prestankom izlazenja našeg prvog poučno-zabavnog lista „Behara“ pa privremenom obustavom lista „Gajreta“ već se je odmah osjetila neka praznina, neki zastoj u našem književno-prosvjetnom radu.

Naš narod i ako je većinom nepismen, ipak je rado što živom riječi, što čitanjem oplemenjivao i hranio dušu svoju lijepim štivom, lijepom poukom, koju su mu naši radnici na književničkom polju preko spomenutih listova pružali. A sada? Spomenuti listovi — kako rekosmo — prestadoše izlaziti, a naš narod time izgubi ono vrelo, kojim je svoj um, svoju već od prirode razvijenu duševnu sposobnost usavršavao, a ujedno i naši osobito mlađi književnici ostadoše bez onog sredstva, pomoću kojeg bi mogli svoj duševni produkt među svoj narod proturati i tako ga postepeno dizati kulturnom i prosvjetnom napredku kao što se i ostali narodi dižu, jer samo lijepim i poučnim štivom narod će jedan oplemeniti i usavršiti svoju dušu i tako kao svjestan svoje uzvišene zadaće stupiti u kolo ostalih prosvjetnih i kulturnih naroda. I baš s toga, da bi se našem narodu pružila ta prilika, da se kulturno i prosvjetno podigne i ojača, a u zdogovoru s većinom naših književnika širom Bosne i Hercegovine, evo pokrenusmo takav jedan list, da tako bar donekle ispunimo tu prazninu našeg kulturno-prosvjetnog rada, odnosno da nastavimo rad bivšeg lista „Behara“, koji je kroz vrijeme svoga izlazenja našem narodu od neprocjenjive koristi bio i koji ga je svojim blagotvornim djelovanjem prilično podigao iz onog mrtvila, u kome se je nalazio.

Ovaj novi poučno-zabavni list, kog pokrećemo, zove se „Biser“. Pisati će u čisto islamskom duhu, te se ne će upuštati u politička pitanja, jer stojimo na tom stanovištu, da je našem narodu preče prije dušveno prosvjetljenje i usavršenje, nego li prazna politika, koja — unaprijed budi rečeno, ne će u našem listu mjesta imati. Dakle list „Biser“ baviće se jedino i isključivo prosvjetljenjem i kulturnim podizanjem našeg naroda, te će pojedino gradivo donositi u čisto islamskom duhu, kako bi mogao začu u sve slojeve našeg naroda kao i u naše porodice, gdje je još najpotrebniji, te će u svome djelokrugu odnosno u okviru programa bižljivo nastojati, da u svoje kolo okupi sve naše radnike na kulturnom i prosvjetnom polju, da tako kao kompaktna cjelina što više svome milom narodu od pomoći budemo, a osobito će pažnju posvećivati

i arapskog jezika, te originalne pjesme, drame i didaktičke priče.

Zanimljivo je napomenuti da su u ovoj biblioteci objavljene i dvije knjige autora Buconjić Nikole, pod naslovom «*Gazi Husrev-beg. Njegov život i rad*», opjevan u deset pjesama po poznatim povjesničarima i «*Ljiljanke*»- Rodoljubne poučne pjesmice za hrvatsku mladež, što govori o širini redakcije i toleranciji s jedne, ali i naklonosti prema Hrvatima s druge strane. Ako se uzme da je izdata i «*Gramatika srpskog jezika*», onda se ova konstatacija relativizira.

Muhamed Bekir Kalajdžić, pokrećući *Prvu muslimansku knjižaru i štampariju*, učinio je neprocjenjivo mnogo za narod kome je pripadao, čime zavređuje dužno poštovanje.

Bilješke:

- 1) Biser, Mostar, 1912-13, I, str. L5.
- 2) Biser, 11912-13, I, 12, str. 277.
- 3) Isto, str. 277
- 4) Biser, 1912-13, I, str. 2-3; 7; 1913-14, 2, str. 8.